

Analysis of the environmental drivers of tourism development policy with a Future studies approach: the case study of Karaj city

Jahan Afrooz Ahmadzadeh¹, Firoozeh Haji Ali Akbari² ✉, Homa Doroudi³

1. Department of Management, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran

Email: dbdchemist@gmail.com

2. (Corresponding Author) Department of Management, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran

Email: firouzehajialiakbari@gmail.com

3. Department of Management, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran

Email: droudi54@gmail.com

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Article History:

Received:

8 July 2024

Received in revised form:

9 October 2024

Accepted:

3 November 2024

Available online:

18 December 2024

Keywords:

Environmental Drivers,

Tourism Development,

2031 Horizon,

Future Studies.

ABSTRACT

Planning for tourism development depends on various factors and conditions, which can be achieved under the condition of their systematic and structured application. This issue shows the importance of future studies and the necessity of formulating future visions in tourism development, including environmental drivers. In this research, an attempt is made to identify and analyze the key environmental drivers affecting tourism development in 2031. The current research is applied in terms of purpose and analytical in terms of descriptive method. The statistical population of the research was made up of experts and specialists in the field of tourism, and the sample size obtained using the snowball method is equal to 74 experts in the research field. The cross-section of the components was formed, and the matrix analysis was done with Micmac software. The results of the dispersion of the variables in the axis of influence and influence of the factors in Micmac software show the stability of the system in the development of tourism. Accordingly, the findings of the research showed that among the eight identified drivers, the drivers of preventing exposure, endangering the ecosystem, reducing the damage of natural hazards, and expanding green spaces, tourism managers with environmental education were identified as key drivers. Among the mentioned drivers, the one preventing endangerment of the ecosystem is the most effective and preventing the destruction of the environment due to the construction of second homes is the least effective.

Citation: Ahmadzadeh, J. A., Haji Ali Akbari, F., & Doroudi, H. (2024). Analysis of the environmental drivers of tourism development policy with a Future studies approach: the case study of Karaj city. *Geographical planning of space quarterly journal*, 14 (4), 79-93.

<http://doi.org/10.30488/gps.2024.461990.3751>

© The Author(s)

Publisher: Golestan University Press

This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Karaj city is considered one of Tehran's regions due to its tourism capabilities, including pleasant weather, historical and recreational tourist attractions, and the most beautiful rural and pristine natures. This city, with its green villages and good weather, is a wonderful destination for people who want to save themselves from the pollution of Tehran. This city is one of the biggest centers of tourist attractions in the province and has a suitable and wonderful combination. It is one of the natural-historical attractions of anthropology and handicrafts and can play an important role in attracting foreign and domestic tourists. If the facilities, facilities and tourist equipment are developed for the well-being of tourists, it can become one of the important and attractive poles of tourism. Today, development in the strict sense of the term is a development that cannot be reversed and has high benefits for the people of a country, especially in the future. The development and prosperity of tourism in the tourist destinations of Karaj city have created some positive and negative effects on the environment of this city. The negative effects resulting from the development of tourism in this city will fuel the unbalanced and unstable development of the environment, so given this, this development will be possible if the environmental, economic and socio-cultural effects of tourism in Karaj city are investigated in order to be able to follow the desired economic, social, cultural, political and environmental path. With the understanding of the said things, the main research question is:

-What are the environmental drivers governing tourism development policies on the horizon of 2031 in Karaj city?

Methodology

With a future studies approach, the current research identifies tourism development policies by examining the most important environmental drivers on the horizon of 2031 and examining the extent and how these factors influence them. The following article is practical in terms of purpose, and according to the investigated components,

the dominant approach is the analytical descriptive method. In order to identify the variables and indicators of the study, the background and theoretical foundations were extracted and confirmed using the Delphi technique. In this regard, in the first stage, scientific research and review articles published in the field of factors affecting the environmental drivers governing tourism development policies were used to collect the variables. Then, the questionnaire was distributed among experts and experts in the field of tourism, and they were asked to rate the variables in the framework of the cross-effects matrix based on influence and influence with numbers in the range of zero to three.

In this research, the purposeful sampling method has been used to consciously select the participants. The statistical sample of the upcoming research, using the snowball method, includes 74 experts in the field of tourism, including experts from the tourism and cultural heritage organization and some university professors specializing in the field of study. The experts checked and confirmed the validity of the questionnaire used.

Results and discussion

Determining or influencing variables: Out of eight identified factors, one is included in this section. This factor reduces the damage caused by natural hazards. These variables are the most important influencing factors related to environmental drivers in the direction of tourism policy making in the horizon of 2031.

Two-dimensional variables: Two variables are in this group out of the total of eight variables related to the environmental factor. The variables included in this section are expanding green spaces and preventing endangering the ecosystem. Influential variables: Three out of eight identified variables are located in this area. These variables are prevention of environmental destruction due to the construction of second homes, environmental tolerance capacity and tourism managers with environmental education. Independent variables: The presence of tourists improves the level of environmental awareness and lays the groundwork for the quality of the urban environment.

Because the software multiplies the matrix several times to calculate the indirect effects, the sum of effects and indirect effects of multi-digit numbers is obtained, and it becomes difficult to compare them with direct effects. To solve this software problem, the table presents the contribution of factors based on direct and indirect effects on a scale of 10,000. Due to the small number of factors related to environmental drivers, four drivers have been identified as key drivers. These key drivers are preventing the endangerment of the ecosystem, reducing the damage of natural hazards, expanding green spaces, and tourism managers with environmental education.

Conclusion

The current research was conducted to identify and analyze the environmental drivers governing the tourism development policy in Iran's 2031 horizon with a future studies approach. This research showed that the drivers of preventing the endangerment of the ecosystem, reducing the damage of natural hazards, expanding green spaces, and training tourism managers in the environment were identified as key drivers. By adopting a future studies approach and considering the key drivers obtained in the current research, decisions and planning in the tourism industry and the environmental field will be oriented in line with the development of the tourism industry and will be on a targeted path. In the conclusion of this research, it can be acknowledged that the success in achieving the comprehensive goals of tourism in Iran and the studied area depends on the continuous interaction between key factors and detailed planning for these drivers. In other words, sufficient attention from the planners to the influencing and driving factors and considering these key factors and the relationships between them will provide the necessary platforms for realizing, developing and developing tourism in the environmental field. Tourism can have many positive and negative effects on the environment, but studies in this field have shown that the negative effects of tourism are much more than its positive effects.

However, governments can be important in increasing tourism's positive effects. Governments can reduce the negative effects of tourism by applying various measures. Among the things that governments can do is raise the cultural awareness of people, whether native people or tourists, regarding environmental protection. The more people's awareness of this field increases, the more efforts they make to maintain and care for flora and fauna.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work declaration of competing interest none.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the experts interviewed in this research for their valuable time and contributions.

تحلیل پیشران‌های محیط‌زیستی سیاست‌گذاری توسعه گردشگری با رویکرد آینده‌پژوهی مطالعه موردی: شهر کرج *

جهان افروز احمدزاده^۱، فیروزه حاجی علی‌اکبری^۲، هما درودی^۳

۱- گروه مدیریت، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. Email: asghar@khu.ac.ir

۲- نویسنده مسئول، گروه مدیریت، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. Email: firouzehajialiakbari@gmail.com

۳- گروه مدیریت، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. Email: mazharahmadi@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری، به عوامل و شرایط گوناگونی وابسته است که به شرط به‌کارگیری نظام‌مند و ساختاری آن‌ها، می‌توان به این مهم دست‌یافت. این موضوع نشان از اهمیت آینده‌پژوهی و ضرورت تدوین چشم‌اندازهای آینده در فرایند توسعه گردشگری و در این میان پیشران‌های محیط‌زیستی دارد. در پژوهش حاضر سعی بر آن است که پیشران‌های محیط‌زیستی کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری در افق ۱۴۱۰ شناسایی و تحلیل شوند. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش را کارشناسان و متخصصین حوزه گردشگری تشکیل می‌داد که حجم نمونه به‌دست‌آمده با استفاده از روش گلوله برفی برابر با ۷۴ نفر از متخصصین حوزه پژوهش می‌باشند در نوشتار پیش رو ابتدا با تکنیک دلفی، ۸ عامل اولیه استخراج، سپس ماتریس اثرات متقاطع مؤلفه‌ها تشکیل و تحلیل ماتریس با نرم‌افزار میک مک انجام شد. نتایج حاصل از پراکندگی متغیرها در محور تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل در نرم‌افزار میک مک، بیانگر پایداری سیستم در توسعه گردشگری است و بر همین اساس، یافته‌های پژوهش نشان داد که از بین ۸ پیشران شناسایی‌شده، پیشران‌های جلوگیری از در معرض خطر دادن اکوسیستم، کاهش آسیب‌های مخاطرات طبیعی، گسترش فضاهای سبز، مدیران گردشگری دارای آموزش زیست‌محیطی به‌عنوان پیشران‌های کلیدی شناسایی شدند. از بین پیشران‌های گفته‌شده پیشران جلوگیری از در معرض خطر دادن اکوسیستم دارای بیشترین تأثیرگذاری و جلوگیری از تخریب محیط در اثر ساخت خانه‌های دوم دارای کمترین میزان تأثیرگذاری است.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۴/۱۸

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۷/۰۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۸/۱۳

تاریخ چاپ:

۱۴۰۳/۰۹/۲۸

واژگان کلیدی:

پیشران محیط‌زیستی،

توسعه گردشگری،

افق ۱۴۱۰،

آینده‌پژوهی.

استناد: احمدزاده، جهان‌افروز؛ حاجی‌علی‌اکبری، فیروزه و درودی، هما. (۱۴۰۳). تحلیل پیشران‌های محیط‌زیستی سیاست‌گذاری توسعه گردشگری با رویکرد آینده‌پژوهی مطالعه موردی: شهر کرج. *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، ۱۴ (۴)، ۷۹-۹۳.

<http://doi.org/10.30488/gps.2024.461990.3751>

ناشر: انتشارات دانشگاه گلستان

© نویسندگان

* این مقاله برگرفته‌شده از رساله دکتری جهان‌افروز احمدزاده در رشته مدیریت به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشگاه آزاد اسلامی واحد زنجان است.

مقدمه

امروزه اهمیت گردشگری در همه جوامع، آن را به عنوان یک صنعت در تمام جهان مطرح کرده و صنعت گردشگری به عنوان صنعتی در حال رشد، شناخته شده است. اهمیت این صنعت برای کشورهایی با جاذبه‌های گردشگری فراوان، به علت ایجاد درآمدهای سرشار، بسیار زیاد است، به همین علت این کشورها سعی در توسعه هر چه بیشتر این صنعت می‌کنند (Liu et al, 2023:33). به دلیل محاسنی که گردشگری برای جوامع دارد، بسیاری از کشورها بحث توسعه گردشگری را مطرح کرده‌اند و توسعه گردشگری تلاش در جهت ایجاد توازن بین اثرات اجتماعی فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی گردشگری است (نوربخش و همکاران، ۱۳۹۸:۹۸). در حال لزوم توجه بیشتر به تعادل در مورد تأثیر گردشگری بر عوامل اقتصادی-اجتماعی و ملاحظات زیست‌محیطی منابع طبیعی در جوامع میزبان بستگی دارد (اسدی و زادولی، ۱۴۰۰:۱۱۳)، و ادراکات جامعه از آسیب‌های زیست‌محیطی به منظور کاهش حمایت از توسعه گردشگری در کشورهای دارای قابلیت‌های گردشگری می‌تواند در حمایت از توسعه آینده تأثیر بگذارد و این مسئله برای ساختن سیاست‌هایی که منعکس‌کننده اولویت‌های محلی باشند، بسیار مهم است (Rogerson et al, 2021:153)؛ بنابراین لزوم توجه به سیاست‌گذاری گردشگری در جامعه یک ضرورت انکارناپذیر به نظر می‌رسد؛ چراکه سیاست‌گذاری در جوامع، کاربردها و پیامدهای زیادی برای جوامع داشته‌اند؛ از دهه ۱۹۸۰، سیاست‌گذاری‌ها به‌ویژه سیاست‌های محیط‌زیستی به ارتقای شهرها کمک کرده است و تلاش‌های مختلفی برای مقابله با مسائل شهری از طریق رویکردهای سیستماتیک به سیاست‌گذاری انجام شده است، اعمال سیاست‌گذاری محیط‌زیستی در شهر منوط به توسعه صنایع فرهنگی محلی و تعامل فرهنگی شهروندان است که با تلاش برای سرمایه‌گذاری در میراث ادبی محلی امکان می‌یابد (Rius-Ulldemolins & Díaz-Solano, 2023:45).

امروزه مسئله سیاست‌گذاری فقط مختص به کشوری خاصی نیست و متخصصان زیادی در عرصه‌های بین‌المللی این موضوع را مورد مطالعه قرار داده‌اند و رهنگاشت آن را برای دستور کار تحقیقات آینده تدوین کرده‌اند؛ و مطالعه سیاست‌گذاری در بیشتر کشورها برای تحقیقات آینده و تدوین چشم‌اندازهای آینده پیشنهاد شده است (Kawashima, 2015:455). قطعاً توجه به سیاست‌گذاری‌های موجود و ایجاد زیرساخت‌های لازم متناسب با این سیاست‌گذاری‌ها برای حضور گردشگران می‌تواند بسیاری از خلاءهای موجود را مرتفع کند؛ بنابراین نیاز است تا سیاست‌گذاری توسعه گردشگری بر مبنای چشم‌انداز تحلیل شوند. آینده‌پژوهی توسعه گردشگری معطوف به موارد مختلفی است که برای تحلیل آینده‌نگرانه می‌توان به مسائل ناشی از گردشگری اشاره کرد. بر همین اساس افزایش گردشگری و رشد جمعیت، بر میزان سلامت و ماندگاری منابع طبیعی در سراسر جهان فشار ایجاد کرده و تهدیدی برای محیط‌زیست محسوب می‌شود (Robinson et al, 2019:5). بسیاری از روندهای آینده گردشگری بر مبنای مطالعه پژوهش‌های گذشته انجام شده و محققان برای ترسیم چشم‌اندازهای مدیریت گردشگری در آینده به مطالعه روندهای فعلی و تدوین سند چشم‌انداز اقدام کرده‌اند (Ryan, 2018:196). بر همین اساس آینده گردشگری می‌تواند بر مشاغل کوچک و خانوادگی متمرکز شده و علاوه بر بها دادن به پایداری این صنعت، هم‌زمان به تحلیل نقش نوآوری‌های نوظهور زیست‌محیطی و نوآوری‌های مصرف‌کننده محور در گردشگری می‌پردازد؛ بنابراین رویکردهای آینده‌پژوهانه در تحقیقات گردشگری ضمن توجه به نوآوری‌های زیست‌محیطی و تعامل بین حاکمیت و نوآوری‌ها امکان‌پذیر می‌کند (Pikkemaat et al, 2019:8). هرچند آینده گردشگری بیشتر به توانایی‌های گردشگران و تدوین اصول استراتژیک و توجه بیشتر به مطالعه رفتار واقعی گردشگران معطوف است (Rogerson et al, 2021:153). کمیته توسعه پایدار گردشگری در نشست «تایلند» در مارس ۲۰۰۴ میلادی در تعریف گردشگری پایدار تجدیدنظر نمود. هدف این بازبینی انعکاس بهتر نتایج پایداری در صنعت گردشگری با توجه به نتایج کنفرانس توسعه پایدار «ژوهانسبورگ» بود. تعریف مفهومی جدید بر ایجاد تعادل مابین جنبه‌های زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی گردشگری،

نیاز به اجرایی شدن اصول پایداری در همه بخش‌های گردشگری و مورد هدف قرار دادن اهداف جهانی گردشگری (مانند زدودن چهره فقر از محیط میزبان) تأکید دارد (اسکندری شهرکی و همکاران، ۱۴۰۱:۳۸).

فعالیت‌های گردشگری با محیط‌زیست ارتباطات پیچیده و گسترده‌ای دارد زیرا که از ویژگی‌های مهم محیط‌زیست این است که جاذبه‌ای برای گردشگران به شمار می‌آید از طرفی، بیشتر فعالیت‌های مرتبط با توسعه زیرساخت‌ها و خدمات گردشگری مانند جاده‌ها، هتل‌ها رستوران‌ها و کمپ‌ها به گونه‌ای است که ممکن است با محیط‌زیست ناسازگار باشد (Adeola et al, 2018:29). همچنین، توسعه بی‌رویه گردشگری، منجر به افزایش فشار بر مقاصد گردشگری و ایجاد تغییراتی در بافت فیزیکی و ساخت اجتماعی اقتصادی جامعه میزبان می‌شود (Herrera et al, 2018:94). علاوه بر پیامدهای اجتماعی و اقتصادی حاصل از گسترش گردشگری پیامدهای مثبت و منفی محیط‌زیستی نیز در مناطق گوناگون قابل مشاهده است تخریب و تخلیه منابع طبیعی، افزایش آلودگی و ضایعات بر اثر ازدحام جمعیت و جنگل‌زدایی از پیامدهای منفی محیط‌زیستی گردشگری و در حال افزایش هستند (Pikkemaat et al, 2019:8).

شهرستان کرج با توجه به قابلیت‌های گردشگری از جمله داشتن آب‌وهوای مطبوع، جاذبه‌های گردشگری تاریخی، تفریحی و زیباترین طبیعت‌های روستایی و بکر است که تا چندین سال پیش یکی از مناطق تهران به شمار می‌رفت. این شهر با روستاهای سرسبز و آب‌وهوای خوش، مقصدی فوق‌العاده برای افرادی است که می‌خواهند از آلودگی تهران خود را نجات دهند، این شهرستان به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین کانون‌های جذب گردشگران در استان می‌باشد و دارای ترکیبی مناسب و فوق‌العاده از جاذبه‌های تاریخی - طبیعی مردم‌شناسی و صنایع‌دستی است و می‌تواند نقش مهمی در جذب گردشگر خارجی و داخلی داشته باشد. در صورت توسعه امکانات، تسهیلات و تجهیزات توریستی برای رفاه گردشگران می‌تواند به یکی از قطب‌های مهم و پرجاذبه گردشگری تبدیل شود امروزه توسعه به معنای دقیق خود توسعه‌ای است که قابل بازگشت نبوده و دارای فواید بالایی برای مردم یک کشور به‌ویژه آیندگان باشد. توسعه و رونق گردشگری در مقصدهای گردشگری شهرستان کرج برخی اثرات مثبت و منفی در محیط‌زیست این شهرستان ایجاد کرده است. اثرات منفی حاصل از توسعه گردشگری در این شهرستان زمینه را برای توسعه نامتوازن و ناپایداری محیط دامن خواهد زد لذا با توجه به این امر این توسعه در صورتی میسر خواهد بود که تأثیرات محیط‌زیستی، اقتصادی و اجتماعی فرهنگی گردشگری شهرستان کرج مورد بررسی قرار گیرد تا بتواند مسیر مطلوب اقتصادی اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و محیط‌زیستی خود را طی کند. با درک موارد گفته‌شده سؤال اصلی پژوهش این است که پیشران‌های محیط‌زیستی حاکم بر سیاست‌گذاری توسعه گردشگری در افق ۱۴۱۰ در شهرستان کرج کدام‌اند؟

صاحبی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که "فعالیت‌های گردشگری در نواحی روستایی به دلیل نقصان در برنامه‌ریزی‌های مدون، سبب بروز پیامدهای نامطلوب محیط‌زیستی شده است. معدنی و معدنی (۱۴۰۰) در پژوهش خود به این رسیدند که شاخص «ارتباطات و تعاملات نهادهای متولی» از بیشترین نمره در میان شاخص‌ها برخوردار است که نشان‌دهنده اهمیت این مقوله در الگوی به‌دست‌آمده است. هاشمی (۱۳۹۹) در پژوهش خود به این رسیدند که تصمیم‌گیری‌های ضعیف مدیریتی در ارزیابی و اجرای طرح‌های گردشگری، برخورد نکردن با متخلفان، همکاری نکردن گردشگران و جامعه محلی و رشد بی‌رویه گردشگری (بیش از ظرفیت تحمل) در این کانون زمینه آسیب‌پذیری زیست‌محیطی شده است. یافته‌های تحقیق بستان و همکاران (۱۳۹۶) نشان داده است که گردشگری در ایران عمدتاً پیامدهای اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی مثبت به دنبال داشته است، درحالی‌که بیشترین پیامدهای منفی گردشگری در حوزه محیط‌زیستی بوده است. نتایج پژوهش قربانپور و همکاران (۱۳۹۸) نشان می‌دهد که معیارهای موجود در ناحیه دو به دلیل میزان اهمیت بالا و وضعیت موجود نامطلوب، در تحقق گردشگری پایدار تأثیرگذارترند. از میان راهبردهای ارائه‌شده،

راهبرد "تقویت بعد گردشگری رودخانه در تمام فصول بر اساس اصول پایداری" به لحاظ اهمیت رتبه اول را کسب کرده است. فرجی ملایی و همکارانش (۱۳۹۶) در پژوهشی که انجام داده‌اند عنوان نمودند که برای رسیدن به یک سیستم پایدار در گردشگری توجه به اثرات منفی تأثیرگذار به‌ویژه در حوزه زیست‌محیطی در درجه اول اهمیت قرار دارد و در مرحله دوم می‌باید بر کاهش اثرات دو وجهی و ریسک به جهت غیرقابل‌پیش‌بینی بودن، تمرکز شود. نتایج پژوهش دیوسالار و همکارانش (۱۳۹۶) نشان داده است که از نگاه پاسخگویان، وضعیت موجود شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی گردشگری در شهر نور نامطلوب بوده و در راستای توسعه گردشگری پایدار نیست. نتایج پژوهش یتسی و لینشنگ (۲۰۲۰) نشان می‌دهد که امروزه مناقشات گسترده‌ای بین توسعه گردشگری مبتنی بر طبیعت‌گردی و حفاظت از محیط‌زیست وجود دارد، بر همین اساس مطالعه در مناطق شمالی کشور چین و فلات مغولستان با وجود افزایش فرسایش خاک آن‌ها جذابیت چشم‌اندازهای طبیعی آن‌ها کم و حتی از حساسیت زیست‌محیطی کمتری نیز برخوردار هستند. رابینسون^۲ و همکارانش (۲۰۱۹) در پژوهشی به تحلیل محیط‌زیست و توسعه گردشگری پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این بررسی نشان داده که افزایش گردشگری و رشد جمعیت، بر میزان سلامت و ماندگاری منابع طبیعی در سراسر جهان فشار ایجاد کرده و تهدیدی برای محیط‌زیست محسوب می‌شود. این امر در مکان‌های ساحلی گرمسیری، به‌ویژه در کشورهای دارای جزایر کوچک بسیار مشهود است. پیکمات^۳ و همکارانش (۲۰۱۹) در پژوهشی به تحلیل آینده گردشگری به روش فراتحلیل تحقیقات موجود پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مضامین اساسی در تحقیقات نوآوری در زمینه گردشگری شامل فرآیندهای نوآوری، تنظیمات محتوا، دانش و فناوری و نوآوری‌های محیط‌زیستی هستند که جهت‌گیری‌های امیدوارکننده‌ای را برای تحقیقات آینده ارائه می‌دهند. یافته‌های تحقیق ناجدکا و راکویوک (۲۰۱۲)، نشان داده که ایده اصلی توسعه پایدار عدم تخریب محیط و ارائه فرهنگ صیانت و امانت‌داری محیط به‌منظور ایجاد شرایط بهتر و سالم‌تر برای بقا است. نقاط ضعف، قوت، تهدیدها و موقعیت‌ها به‌صورت کامل بیان شده و در همین راستا ارتقای کیفیت گردشگری، تقویت فرهنگ نیروی انسانی به‌منظور ارتقای کارایی مدل استراتژیک، ایجاد ارزش ویژه برند در زمینه گردشگری پایدار و ایجاد پیشنهادها برای زیست‌محیطی برای گردشگران به‌منظور حفظ محیط مهم‌ترین راهکار هستند.

همان‌گونه که پیشینه پژوهش نشان می‌دهد در حیطه گردشگری با رویکرد آینده‌پژوهی در کشور تاکنون پژوهشی با هدف تعیین پیشران‌های محیط‌زیستی توسعه گردشگری انجام نگرفته و پژوهش حاضر می‌تواند گامی استوار در جهت انجام دادن تحقیقات آینده باشد. با مطالعه منابع موجود مشخص می‌شود دستیابی به مزایا و مطلوبیت‌ها زمانی امکان‌پذیر خواهد بود که با برنامه‌ریزی صحیح و متمرکز برای آینده بستر لازم برای این کار فراهم شود از همین رو آینده‌پژوهی گردشگری با توجه به قابلیت‌های موجود می‌تواند نقش بسزایی در شناسایی عوامل کلیدی و برنامه‌ریزی برای توسعه گردشگری در بعد محیط‌زیستی در آینده داشته باشد.

مبانی نظری

مجموعه قواعد، قوانین، رهنمون، دستورالعمل و اهداف توسعه یا ارتقا و راهبردهایی که چارچوبی برای تصمیمات شخصی و جمعی به‌صورت مستقیم برای توسعه گردشگری در بلندمدت و فعالیت‌های روزانه در مقاصد گردشگری مهیا می‌کند، سیاست‌گذاری گردشگری است (ویسی، ۱۳۹۶: ۹۴)؛ و صنعت گردشگری در جهان امروز جایگاهی ویژه دارد و طی نیم‌قرن

1. Yuxi & Linsheng
2. Rbinson
3. Pikkemaat

به یکی از بازیگران اصلی تجارت بین‌الملل تبدیل شده و از منابع درآمدی مهم بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه به شمار می‌آید. هر کشوری سیاست مناسب برای جذب گردشگر خارجی را تعریف می‌کند در سیاست‌گذاری گردشگری باید الگوی مطلوب گردشگری از دیدگاه‌های مختلف تعریف شود و بر اساس آن به برنامه‌ریزی اقدام کرد (Croes et al, 2020:67). به‌طور کلی، سیاست‌گذاری نقشه راهی است که شرایط مناسبی برای انتخاب و راهنمایی و تعیین تصمیمات حال و آینده فراهم می‌کند. حال اگر تصمیم‌گیری در خصوص مسائل ملی و سطح کلان کشور باشد، «سیاست‌گذاری عمومی» نامید می‌شود. سیاست‌گذاری عمومی مجموعه اقدامات هدف‌داری است که به‌وسیله بازیگر یا بازیگران قانونی برای برخورد با مشکل یا مسئله در سطح کشور در نظر گرفته می‌شود (واعظی و همکاران، ۱۳۹۷:۱۷). بر همین اساس در این میان، سیاست‌گذاری گردشگری، عبارت است از «آنچه دولت برای انجام دادن یا انجام ندادن مسائل مرتبط با گردشگری اتخاذ می‌کند (jin et al, 2019:5). از طرفی توسعه صنعت گردشگری توأم است با مواردی از اثرات منفی اجتماعی- فرهنگی که بسته به حساسیت‌ها و تفکرات سیاست‌گذاران کلان هر کشور لازم است تا این اثرات شناسایی شود و با تصمیم‌گیری‌های اصولی این اثرات حذف و یا به کمترین اندازه رسانده شود. در این بین برخی کشورها ویژگی‌ها و شرایط خاصی دارند و کشور جمهوری اسلامی ایران از نظر نوع نگرش سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران کلان یک مورد منحصر به فرد تلقی می‌گردد (Dolnicar, & Ring, 2023:39).

به‌طور کلی برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری گردشگری به پنج دوره تقسیم شده است. دوره نخست، عصر گردشگری بدون برنامه‌ریزی بود که در شروع پدیده گردشگری، کشورها برای آن برنامه‌ای نداشتند. این موضوع در بسیاری از کشورهای در حال توسعه که اهمیت صنعت گردشگری را درک نکرده بودند تا مدت‌ها ادامه داشت (Wright, 2019:38)؛ دوره دوم، آغاز دوره برنامه‌ریزی گردشگری تأمین‌کننده بود که رویکرد آن مهیا کردن نیازهای فیزیکی گردشگران نظیر هتل، رستوران، سیستم حمل‌ونقل و مشابه آن بود. در این دوره، برنامه‌ریزی گردشگری به‌عنوان فرایند ساده ساخت هتل و ارتباطات حمل‌ونقل در مقاصد گردشگری بود. دوره سوم با افزایش فزاینده تقاضای گردشگری، دوره برنامه‌ریزی گردشگری تأمین‌کننده به‌صورت کامل شکل گرفت و مسائل زیست‌محیطی و جامعه میزبان در فرایند برنامه‌ریزی‌ها لحاظ نگردید (Wondirad, 2019:22)؛ دوره چهارم دوره برنامه‌ریزی توسعه گردشگری بر اساس نیاز بازار بود که جذب حداکثر گردشگر بر اساس ارائه خدمات موردنیاز و علاقه‌مندی آن‌ها، محور برنامه‌ها بود. دوره پنجم دوره برنامه‌ریزی گردشگری معاصر است که توسعه پایدار گردشگری با ملاحظات زیست‌محیطی و مسائل جامعه میزبان محور برنامه‌ها شد (Uyar et al, 2021:106).

عوامل اساسی مؤثر بر گردشگری در هر کشور را می‌توان به دو بخش «عوامل زمینه‌ای» و «سیاست‌گذاری گردشگری» تقسیم کرد. عوامل زمینه‌ای شامل فرهنگ، اقتصاد، امنیت، امکانات رفاهی و زیربنایی و کیفیت جاذبه‌های گردشگری است که در هر کشور برای توسعه گردشگری شرط لازم است، اما کافی نیست. علاوه بر آن‌ها، اراده لازم زمامداران کشور برای توسعه گردشگری نیاز است که در اسناد و قوانین پایه و فرادستی ملی انعکاس دارد و سپس به‌صورت عملیاتی و جزئی‌تر در قوانین عادی، تفاهم‌نامه‌ها، آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌ها متبلور می‌شود. وجود سیاست‌گذاری و اسناد فرادستی با مفاد مشخص گردشگری، بخش دیگر مؤثر بر توسعه گردشگری معنا پیدا می‌کند که آن بخش «اجرا و نظارت بر سیاست‌ها» است (صابری و همکاران، ۱۳۹۸:۸۹). نظریات توسعه با تمام فوایدی که برای جوامع داشته است، نقدهایی بر آن وارد شده که رفع این مسائل فقط با تمرکز بر پایداری توسعه محقق می‌شود. در این نگاه جدید، توسعه تقابل منافع مابین رشد و محیط مطرح می‌شود. عدالت مابین نسل‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد و نیازهای ساده، مشروع و واقعی از خواسته‌های کاذب تفکیک می‌گردد (Dolnicar, & Ring, 2023:39). توسعه پایدار، ایجاد تعادل میان توسعه و محیط‌زیست یا زیست‌بوم

است. مراد از توسعه پایدار نه تنها حفاظت از محیط‌زیست نیست؛ بلکه مفهوم جدیدی از رشد اقتصادی است، که عدالت و امکانات زندگی را برای تمام مردم جهان و نه تعداد اندکی افراد، آن هم نه فقط برای امروز بلکه برای اعصار آینده، برگزیده است. به‌طور کلی توسعه اجتماعی و زیست‌محیطی در سطح یک کشور نحوه عملکرد آن کشور را از نظر مسائل اجتماعی و مسائل زیست‌محیطی، عملکرد کلی اجتماعی و زیست‌محیطی کشورها را شکل می‌دهد. در کشوری با سطح بالایی از عملکرد اجتماعی و زیست‌محیطی، مسئولیت شرکت شامل مجموعه گسترده‌تری از جنبه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی است که فراتر از رفاه اقتصادی است. به‌عنوان مثال، درحالی که کیفیت زندگی و مسئولیت اجتماعی و زیست‌محیطی توسط جامعه در کشورهای پیشرفته‌تر ارزیابی می‌شود، کشورهای کمتر توسعه‌یافته اهمیت بیشتری در مورد نگرانی‌های مربوط به بقای فیزیکی و امنیت اقتصادی دارند و کمتر به پایداری مسائل توسعه‌ای اهمیت می‌دهند؛ بنابراین، در کشوری که عملکرد پایداری بالایی وجود دارد، رفتارهای مسئولانه نهادی زمینه را برای توسعه گردشگری و پایداری توسعه فراهم می‌آورند (Robinson et al, 2019:5). گردشگری از نظر محیط‌زیستی هم تأثیرات مثبت و هم منفی به همراه دارد که پیشگیری از تأثیرات منفی از جمله ضرورت‌ها برای حفظ منابع محیط‌زیستی و حتی فرهنگی، اجتماعی مناطق گردشگر پذیر است؛ بنابراین ضروری است تا متولیان صنعت گردشگری در جهت حفظ نظم محیطی روستاها و هدایت گردشگری به سمت گردشگری پایدار که با محیط‌زیست سازگار است تلاش نماید. (Adeola et al, 2018:29).

روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد آینده‌پژوهی، سیاست‌گذاری توسعه گردشگری با بررسی مهم‌ترین پیشران‌های زیست‌محیطی در افق ۱۴۱۰ را شناسایی و میزان و چگونگی تأثیرگذاری این عوامل را بررسی می‌کند. نوشتار پیش رو از لحاظ هدف کاربردی است و با توجه به مؤلفه‌های موردبررسی، رویکرد حاکم بر آن روش توصیفی تحلیلی است. به‌منظور شناسایی متغیرها و شاخص‌ها مطالعه بامطالعه پیشینه و مبانی نظری استخراج و با استفاده از تکنیک دلفی تأیید شد. در این راستا در مرحله اول برای جمع‌آوری متغیرها از مقالات علمی پژوهشی و مروری منتشرشده در زمینه عوامل مؤثر بر پیشران‌های زیست‌محیطی حاکم بر سیاست‌گذاری توسعه گردشگری استفاده شد؛ سپس پرسش‌نامه بین کارشناس متخصص و خبره در حوزه گردشگری توزیع شد و از آن‌ها خواسته شد تا در چارچوب ماتریس اثرات متقاطع به متغیرها، بر مبنای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری با اعدادی در طیف صفر تا سه امتیاز دهند. در این امتیازدهی «صفر» به‌منزله بدون تأثیر، «یک»، تأثیر ضعیف؛ «دو» تأثیر متوسط و «سه» به معنای تأثیر زیاد است؛ سپس امتیازها در ماتریس متقاطع وارد شد تا تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم هرکدام از عوامل سنجیده شود و با توجه به امتیاز تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عوامل، پیشران‌های کلیدی به دست آیند.

نرم‌افزار میک مک یکی از بهترین نرم‌افزارهایی است که برای محاسبات ماتریس تحلیل اثرات متقاطع، طراحی شده است؛ روش این نرم‌افزار بدین گونه است که ابتدا متغیرها و مؤلفه‌های مهم در حوزه موردنظر را شناسایی کرده و آن‌ها را در ماتریس اثرات وارد نموده و سپس میزان ارتباط میان این متغیرها باهم به‌وسیله خبرگان تشخیص داده می‌شود. متغیرهای موجود در سطرها روی متغیرهای موجود در ستون‌ها تأثیر می‌گذارند؛ بدین ترتیب متغیرهای سطرها، تأثیرگذار و متغیرهای ستون‌ها، تأثیرپذیر هستند (Ryan, 2018:197). این ماتریس را می‌توان با نمودار متناظر آن نمایش داد. نحوه پراکنش عوامل روی این نمودار گویای آن است که سیستم در چه وضعیتی قرار دارد. آیا سیستم پایدار است یا ناپایدار؟ این فهم اولیه از وضعیت سیستم بر نحوه تحلیل عوامل تأثیرگذار است. در سیستم‌های پایدار پراکنش عوامل به‌صورت L است؛ یعنی برخی عوامل دارای تأثیرگذاری و برخی دارای تأثیرپذیری بالا هستند؛ بنابراین در سیستم‌های پایدار در مجموع سه

دسته عوامل تأثیرگذار، عوامل تأثیرپذیر و عوامل مستقل مشاهده می‌شود. در مقابل، در سیستم‌های ناپایدار وضعیت پیچیده‌تر از سیستم‌های پایدار است. در این سیستم‌ها عوامل حول محور قطری بردار و در تمامی صفحه پراکنده‌اند و عوامل در بیشتر مواقع حالتی بینابینی دارند. تحلیل این سیستم‌ها نسبت به سیستم‌های پایدار پیچیده‌تر است؛ زیرا عوامل بیشتری در این سیستم‌ها دخیل است. این عوامل در مجموع به پنج دسته تقسیم می‌شوند که عبارت‌اند از: ۱- عوامل تعیین‌کننده یا تأثیرگذار؛ ۲ عوامل دوجبهی که خود به دو زیرمجموعه عوامل ریسک و هدف تقسیم می‌شوند؛ ۳- عوامل تأثیرپذیر با نتیجه سیستم؛ ۴- عوامل مستقل که خود به دو بخش عوامل گسسته و عوامل اهرمی ثانویه تقسیم می‌شوند و ۵- عوامل تنظیمی. در مطالعات سناریو مبنای تخصص و دانش خبرگان بر کمیت کمی ارجحیت داشته و حجم نمونه موردنظر نباید کمتر از ۲۵ نفر باشد (Robinson et al, 2019:5). در پژوهش حاضر به‌منظور انتخاب آگاهانه شرکت‌کنندگان، از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است. اساس به کار بردن روش نمونه‌گیری هدفمند، انتخاب گروهی از خبرگان است که بررسی عمیق یا فهمی کلی نسبت به ماهیت پرسشنامه پژوهش داشته باشند. با استناد به توضیحات بالا، نمونه آماری پژوهش پیش رو به‌صورت هدفمند، ۷۴ نفر از کارشناسان خبره در حوزه گردشگری شامل کارشناسان سازمان گردشگری و میراث فرهنگی و برخی از اساتید دانشگاهی متخصص در حوزه مورد مطالعه هستند. کارشناسان موردنظر روایی پرسشنامه مورد استفاده را بررسی و تأیید کردند.

یافته‌ها

عوامل مرتبط با پژوهش با استفاده از تکنیک دلفی^۱ به تأیید نمونه آماری رسید. ۸ عامل شناسایی شده با نرم‌افزار میک مک برای استخراج عوامل اصلی تأثیرگذار مورد تحلیل قرار گرفته است. ابعاد ماتریس ۸ × ۸ بود که ۸ بخش مختلف تنظیم شده است. درجه پرشدگی ماتریس ۸۵/۹۳ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب شده تأثیر نسبتاً زیاد و پراکنده‌ای بر همدیگر داشته و در واقع سیستم از وضعیت پایداری برخوردار بوده است از مجموع ۲۵۶۰ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۳۶۰ رابطه عدد صفر بوده که به این معنی است عوامل بر همدیگر تأثیر نداشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند. ۸۴۰ رابطه، عددشان یک بوده است بدین معنی که تأثیر کمی نسبت به هم داشته‌اند، ۶۰۰ رابطه، عددشان ۲ بوده است بدین معنی که رابط تأثیرگذار نسبتاً قوی داشته‌اند، ۷۶۰ رابطه، عددشان ۳ بوده است. بدین معنی که روابط عامل‌های کلیدی بسیار زیاد بوده است و از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری زیادی برخوردار بوده‌اند.

جدول ۱. تحلیل اولیه داده‌های ماتریس و تأثیرات متقاطع

مقدار	شاخص
۸*۸	ابعاد ماتریس
۲	تعداد تکرار
۳۶۰	تعداد صفر
۸۴۰	تعداد یک
۶۰۰	تعداد دو
۷۶۰	تعداد سه
۰	تعداد p
۸۵/۹۳	درجه پرشدگی

۱. به علت محدودیت در تعداد صفحات، مراحل مربوط به تکنیک دلفی ارائه نگردید

از طرف دیگر ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با ۲ بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصد برخوردار می‌باشد به طوری که هم ماتریس اثرات مستقیم و هم ماتریس تأثیرات بالقوه مستقیم به ترتیب ۷۹ و ۹۳ درصد بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن است.

جدول ۲. درجه مطلوبیت ماتریس‌ها

Iteration	Influence	Dependence
۱	۰/۷۹	۰/۹۳
۲	۱۰۰٪	۱۰۰٪

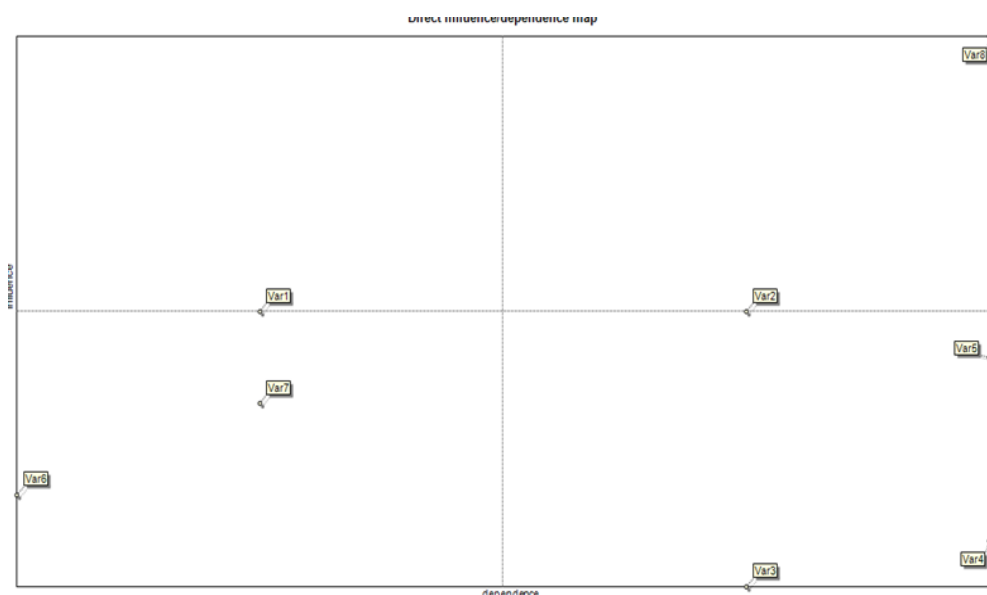
تأثیرات مستقیم متغیرها بر همدیگر

متغیرهای تعیین‌کننده یا تأثیرگذار: با عنایت به شکل ۱، از ۸ عامل شناسایی شده یک عامل در این بخش قرار گرفته‌اند. این عامل عبارت است از کاهش آسیب‌های مخاطرات طبیعی. این متغیرها مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار مرتبط با پیشران محیط‌زیستی در راستای سیاست‌گذاری گردشگری در افق ۱۴۱۰ است.

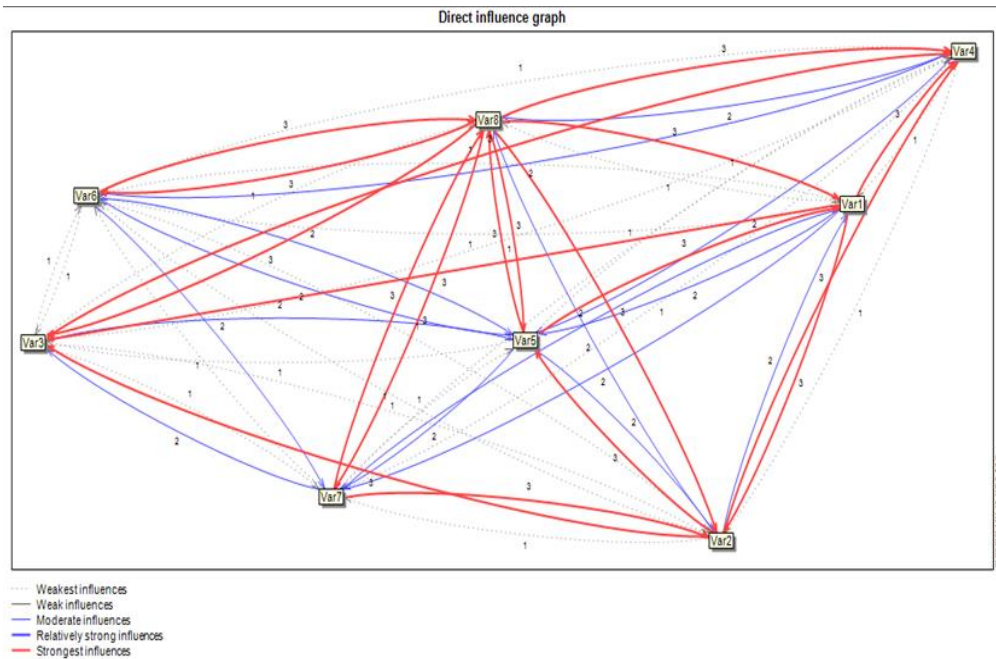
متغیرهای دو وجهی: با توجه به شکل ۱، از مجموع ۸ متغیر مرتبط با عامل زیست‌محیطی، ۲ متغیر در این گروه قرار دارند. متغیرهایی که در این بخش قرار گرفته‌اند عبارت است از: گسترش فضاهای سبز و جلوگیری از در معرض خطر دادن اکوسیستم.

متغیرهای تأثیرپذیر: همان‌گونه که در شکل ۱ قابل مشاهده است ۳ متغیر از ۸ متغیر شناسایی شده در این ناحیه قرار دارد این متغیرها عبارت است از: جلوگیری از تخریب محیط در اثر ساخت خانه‌های دوم، ظرفیت تحمل محیط‌زیست و مدیران گردشگری دارای آموزش زیست‌محیطی.

متغیرهای مستقل: با توجه به شکل ۱، متغیرهایی ارتقا سطح آگاهی‌های زیست‌محیطی و زمینه‌سازی برای کیفیت محیط‌زیست شهری به سبب حضور گردشگران قرار گرفته است.

شکل ۱. نمودار پراکندگی متغیرها مستقیم و جایگاه آن‌ها در محور تأثیرگذاری تأثیرپذیری

شکل. نقشه روابط مستقیم بین متغیرها (تأثیرات بسیار ضعیف تا بسیار قوی) Error! No text of specified style in document.

تأثیر مستقیم متغیرها نسبت به همدیگر

تأثیر متغیرها نسبت به یکدیگر از صفر تا سه و بر اساس نظر متخصصان می‌باشد، آن مقدار تأثیری که یک عامل از عوامل دیگر می‌پذیرد به عنوان تأثیرپذیری و آن مقدار تأثیری که یک عامل بر عوامل دیگر می‌گذارد به عنوان تأثیرگذاری ثبت شده است در جدول ۳ تأثیرگذاری هر یک از متغیرهای نشان داده شده است. با توجه به جدول ۳ و شکل ۲، از بین عوامل شناسایی شده عامل کاهش آسیب‌های مخاطرات طبیعی با نمره تأثیرگذاری ۱۵ و تأثیرپذیری ۱۲ داری بیشترین تأثیر بر عامل‌های دیگر را دارد.

جدول ۳. تأثیرات مستقیم متغیرها بر همدیگر

عامل‌ها	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
کاهش آسیب‌های مخاطرات طبیعی	۱۵	۱۲
گسترش فضاهای سبز	۱۵	۱۴
جلوگیری از تخریب محیط در اثر ساخت خانه‌های دوم	۱۹	۱۴
ظرفیت تحمل محیط‌زیست	۱۰	۱۴
مدیران گردشگری دارای آموزش زیست‌محیطی	۱۴	۱۵
زمینه‌سازی برای کیفیت محیط‌زیست شهری به سبب حضور گردشگران	۱۱	۱۵
ارتقا سطح آگاهی‌های زیست‌محیطی	۱۳	۱۱
جلوگیری از در معرض خطر دادن اکوسیستم	۲۱	۱۵

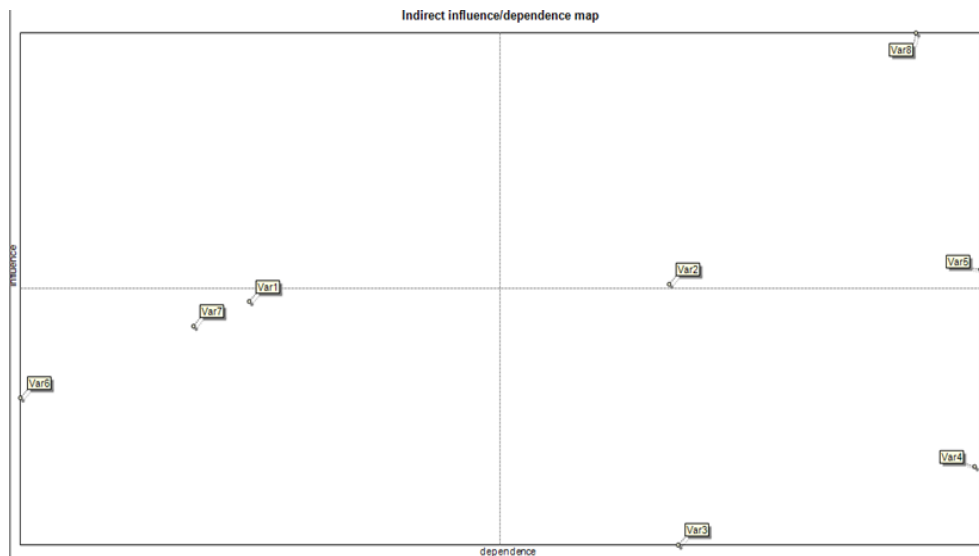
تحلیل تأثیرات غیرمستقیم متغیرها بر همدیگر

در ادامه تأثیرات غیرمستقیم متغیرهای مربوط به پیشران محیط‌زیستی ارائه شده است. متغیرهای تعیین‌کننده یا تأثیرگذار: با توجه به شکل ۳، هیچ‌کدام از متغیرها در تأثیرات غیرمستقیم در این بخش قرار نگرفتند.

متغیرهای دو وجهی: با توجه به شکل ۳، سه متغیر گسترش فضاهای سبز، مدیران گردشگری دارای آموزش زیست‌محیطی و جلوگیری از در معرض خطر دادن اکوسیستم قرار گرفته است.

متغیرهای تأثیرپذیر: با توجه به شکل ۳، دو متغیر جلوگیری از تخریب محیط در اثر ساخت خانه‌های دوم و ظرفیت تحمل محیط‌زیست قرار گرفته است.

متغیرهای مستقل: با توجه به شکل ۳، سه متغیر کاهش آسیب‌های مخاطرات طبیعی، زمینه‌سازی برای کیفیت محیط‌زیست شهری به سبب حضور گردشگران و ارتقا سطح آگاهی‌های زیست‌محیطی قرار گرفته است.

شکل. نمودار پراکندگی متغیرها غیرمستقیم و جایگاه آن‌ها در محور تأثیرگذاری تأثیرپذیری. Error! No text of specified style in document.

تعیین پیشران‌های کلیدی

با توجه به اینکه برای محاسبات اثرهای غیرمستقیم نرم‌افزار ماتریس را چند بار به توان می‌رساند، جمع اثرگذاری و اثرپذیری‌های غیرمستقیم اعداد چندرقمی به دست می‌آید و مقایسه آن با اثرهای مستقیم دشوار می‌شود. برای رفع این مشکل نرم‌افزار، جدول سهم عوامل بر اساس اثرهای مستقیم و غیرمستقیم را در مقیاس ۱۰ هزار ارائه می‌دهد. بر این اساس، مجموع اثرگذاری و اثرپذیری‌ها ۱۰ هزار محاسبه شده و سهم هرکدام از عوامل از این عدد نشان‌دهنده سهم آن از کل سیستم است. در جدول (۴)، سهم پیشران‌ها از کل اثرگذاری و اثرپذیری بر اساس اثرهای مستقیم و غیرمستقیم نشان داده شده است. چنانکه مشاهده می‌شود، با توجه به تعداد عامل‌های کم مربوط به پیشران زیست‌محیطی ۴ پیشران به‌عنوان پیشران کلیدی شناسایی شده است این پیشران‌های کلیدی عبارت است از: جلوگیری از در معرض خطر قرار دادن اکوسیستم، کاهش آسیب‌های مخاطرات طبیعی، گسترش فضاهای سبز، مدیران گردشگری دارای آموزش زیست‌محیطی.

جدول ۴. رتبه‌بندی عوامل بر اساس اثرپذیری و اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم

Classify variables according to their

Rank	Variable
1	8 - Var8
2	1 - Var1
3	2 - Var2
4	5 - Var5
5	7 - Var7
6	6 - Var6
7	4 - Var4
8	3 - Var3

Variable
8 - Var8
5 - Var5
2 - Var2
1 - Var1
7 - Var7
6 - Var6
4 - Var4
3 - Var3

بحث

آنچه امروزه از پیکار انسان با طبیعت به جای مانده همچون کاهش تنوع زیستی، آلودگی محیط‌زیست، دخالت‌های انسانی در محیط طبیعت و بهره‌برداری مداوم از منابع محیط‌زیست که به تدریج توان جذب و ترمیم محیط‌زیست را اشباع کرده است ریشه در استفاده نادرست انسان از سرزمین و مدیریت غلط یا روش بهره‌برداری نادرست دارد و در مجموع مبین استفاده غیرمنطقی انسان از سرزمین است. لازم به ذکر است که گردشگری یک پدیده دوسویه است، یعنی از یک سو عامل بالقوه‌ای برای پیشرفت فرهنگی و اجتماعی اقتصادی قلمداد می‌شود و از سوی دیگر به نابودی محیط و هویت محلی کمک می‌کند صنعت گردشگری به خودی خود مخرب و آسیب‌زا نیست آثار منفی و پیامدهای گردشگری ناشی از مدیریت غیرکارا و عدم استفاده بهینه از، علوم، فناوری پتانسیل‌ها و منابع انسانی است. به موازات پیامدهای مثبت، بدون شک اثرات منفی محیط‌زیستی نیز متوجه فعالیت‌های گردشگری است از جمله این اثرات منفی که در این پژوهش به‌عنوان پیشران کلیدی شناسایی شد عبارت است از: جلوگیری از در معرض خطر قرار دادن اکوسیستم، کاهش آسیب‌های مخاطرات طبیعی، گسترش فضاهای سبز، مدیران گردشگری دارای آموزش زیست‌محیطی به‌عنوان پیشران‌های شناسایی‌شده با اولویت بالا می‌باشند. پیشران‌های شناسایی‌شده با یافته‌های پژوهش یتسی و لیشننگ (۲۰۲۰)، راینسون و همکارانش (۲۰۱۹)، اونتو (۲۰۱۹)، پیکمات و همکارانش (۲۰۱۹) همخوانی دارد رابطه بین گردشگری و محیط‌زیست رابطه پیچیده‌ای است این پدیده در بردارنده فعالیت‌های زیادی است که می‌تواند اثرات زیانباری بر محیط‌زیست داشته باشد. مواردی همچون آلودگی آب توسط فاضلاب‌ها تولید زباله توسط گردشگران زیان‌های محیط‌زیستی حاصل از تخریب زمین‌ها و آلودگی هوا و صدا ناشی از حرکت هواپیماها و خودروها از جمله این اثرات می‌باشند. سفر به مناطق مختلف بیش از هر چیز نیازمند توسعه زیربنایی همچون راه‌سازی ایجاد هتل و امکانات مشابه است که اجرای این برنامه‌ها موجب بهره‌برداری بیشتر از منابع طبیعی و نیز آلودگی آب، هوا و در کل محیط‌زیست خواهد شد همچنین رشد گردشگری باعث افزایش میزان تقاضای انرژی شده و معمولاً تخریب محیط‌زیست را در بردارد به هم خوردن تعادل اکولوژیکی محیط، تغییر کاربری اراضی بخصوص اراضی کشاورزی کاهش ارزش‌های زیبایی و معماری، از بین رفتن چشم‌اندازها و توسعه شهری نیز از دیگر عوارض گسترش گردشگری است.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر باهدف شناسایی و تحلیل پیشران‌های محیط‌زیستی حاکم بر سیاست‌گذاری توسعه گردشگری در افق ۱۴۱۰ ایران با رویکرد آینده‌پژوهی انجام شد نتایج این پژوهش نشان داد پیشران‌های جلوگیری از در معرض خطر دادن اکوسیستم، کاهش آسیب‌های مخاطرات طبیعی، گسترش فضاهاى سبز، مدیران گردشگری دارای آموزش زیست‌محیطی به‌عنوان پیشران‌های کلیدی شناسایی شدند. با اتخاذ رویکرد آینده‌پژوهی و با مدنظر قرار دادن پیشران‌های کلیدی به‌دست‌آمده در پژوهش حاضر، تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های در صنعت گردشگری و در حوزه محیط‌زیستی در راستای توسعه صنعت گردشگری جهت‌دار شده و در مسیر هدفمند قرار خواهد گرفت. در جمع‌بندی این پژوهش می‌توان اذعان داشت که موفقیت در دستیابی به اهداف همه‌جانبه گردشگری در ایران و در محدوده مورد مطالعه، به تعامل مستمر بین عوامل کلیدی و برنامه‌ریزی دقیق برای این پیشران‌ها وابسته است؛ به‌عبارت‌دیگر، توجه کافی از سوی برنامه‌ریزان به عوامل تأثیرگذار و پیشران و مدنظر قرار دادن این عوامل کلیدی و روابط بین آن‌ها، بسترهای لازم را برای تحقق، توسعه و تکامل مطلوب گردشگری در حوزه محیط‌زیستی را فراهم خواهد کرد. گردشگری می‌تواند اثرات مثبت و منفی زیادی بر روی محیط‌زیست داشته باشد اما مطالعات در این زمینه نشان داده است که اثرات منفی توریسم خیلی بیشتر از اثرات مثبت آن است. ولی دولت‌ها برای افزایش اثرات مثبت توریسم می‌توانند نقش به‌سزایی ایفا کنند. دولت‌ها می‌توانند با اعمال تدابیر مختلف، اثرات منفی گردشگری را کاهش دهند. از جمله کارهایی که دولت‌ها می‌توانند انجام دهند بالا بردن سطح فرهنگ و آگاهی مردم، چه مردم بومی و چه گردشگران در زمینه حفظ محیط‌زیست است؛ زیرا هرچه آگاهی مردم در این زمینه بیشتر شود مسلماً تلاش آن‌ها در نگهداری و مواظبت از پوشش گیاهی و جانوری بیشتر خواهد شد. همچنین نحوه رفتار و استفاده مردم بومی از طبیعت و محیط‌زیست می‌تواند بسیار مؤثر باشد؛ زیرا به‌طور غیرمستقیم موجب می‌شود تا گردشگران مجبور شوند از محیط‌زیست نگهداری نمایند. از دیگر کارهایی که دولت می‌تواند انجام دهد اعمال سیاست‌های مناسب برای بهره‌برداری از جاذبه‌ها است. از دیگر پیشنهادهایی که می‌توان داد این است که: کاهش آسیب‌های مخاطرات طبیعی از طریق انجام اقداماتی مانند تعیین نقاط آسیب‌پذیر مقصدهای گردشگری، گسترش فضاهاى سبز در مقصدهای گردشگری که تخریب اتفاق افتاده است، آموزش و تبلیغات در جهت عدم تخریب محیط‌زیست، زمینه‌سازی برای کیفیت محیط‌زیست شهری به سبب حضور گردشگران، ارتقا سطح آگاهی‌های محیط‌زیستی از طریق آموزش‌های همگانی، اولویت دادن به ساکنان و مردم محلی از طریق مشارکت همه‌جانبه برای توسعه گردشگری شهرستان، انجام مطالعات محیط‌زیستی و شناسایی توازن‌های محیطی و ایجاد نواحی حفاظت‌شده طبیعی.

حامی مالی

این اثر حامی مالی نداشته است.

سهام نویسندگان در پژوهش

نویسندگان در تمام مراحل و بخش‌های انجام پژوهش سهم برابر داشتند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسنده از همه کسانی که در انجام این پژوهش به ما یاری رساندند، به‌ویژه کسانی که کار ارزیابی کیفیت مقالات را انجام دادند، تشکر و

قدردانی می‌نماید.

منابع

- اسدی، احمد و زادولی خواجه، شاهرخ. (۱۴۰۰). تدوین الگوی توسعه گردشگری سلامت با رویکرد آینده‌پژوهی در کلان‌شهر تبریز. *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، ۱۱(۴۱)، ۱۱۱-۱۲۶. <https://doi.org/10.30488/gps.2021.236764.3270>
- اسکندری شهرکی، زهرا؛ محمدی یگانه، بهروز؛ عینالی، جمشید و چراغی، مهدی. (۱۴۰۱). بررسی میزان تأثیر گردشگری پایدار بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری شهرستان اردل. *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، ۱۲(۱)، ۳۵-۴۹. <https://doi.org/10.30488/gps.2020.209952.3142>
- بستان، زهرا؛ عظیمی هاشمی، مژگان؛ میرزایی، حسین و؛ اصغری، هادی. (۱۳۹۶). مرور نظام‌مند پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی گردشگری در ایران. *میراث و گردشگری*، ۲(۵)، ۱۶۷-۱۸۸.
- دیوسالار، اسدالله؛ توکلی، میثم؛ خادمی، امیرحسین. (۱۳۹۶). برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری شهر ساحلی نور با تأکید بر مدیریت بهینه شهری. *فصلنامه اکوسیستم‌های طبیعی ایران*، ۷(۴)، ۸۳-۹۸.
- صابری، امیر؛ توکلی نیا، جمیله؛ رضویان، محمدتقی. (۱۳۹۸). ارزیابی ظرفیت مدیریت یکپارچه توسعه گردشگری شهرستان کاشان. *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۴(۴۵)، ۸۱-۱۰۳. <https://doi.org/10.22054/tms.2019.39756.2089>
- صاحبی، نغمه؛ پوررمضان، عیسی؛ آمار، تیمور و قریشی، محمداستاد. (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی توسعه گردشگری با تأکید بر اثرات محیط‌زیستی در نواحی روستایی شهرستان لنگرود. *مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی (چشم‌انداز جغرافیایی)*، ۱۶(۱)، ۲۹-۴۲. <https://dori.net/dor/20.1001.1.25385968.1400.16.1.3.6>
- فرجی ملایی، امین؛ نعمت‌پور، محمد و عشریه، امید. (۱۳۹۶). تحلیل سیستمی اثرات مثبت و منفی توسعه گردشگری ایران با رویکرد آینده‌پژوهی. *دو فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری*، ۵(۹)، ۱۵۱-۱۸۹.
- قربان پور، مریم؛ مولوی، مهرناز و زالی، نادر. (۱۳۹۸). ارزیابی ابعاد محیط‌زیستی مؤثر بر تحقق گردشگری پایدار (مطالعه موردی: رودخانه زرچوب شهر رشت). *مطالعات مدیریت گردشگری (مطالعات جهانگردی)*، ۱۴(۴۷)، ۲۸۹-۳۲۳. <https://doi.org/10.22054/tms.2019.10617>
- معدنی، جواد. (۱۴۰۰). تدوین الگوی مطلوب خط‌مشی گذاری محیط‌زیستی در بستر گردشگری سبز. *مطالعات مدیریت گردشگری (مطالعات جهانگردی)*، ۱۶(۵۶)، ۲۵۱-۲۷۸. <https://doi.org/10.22054/tms.2021.63777.2621>
- ناصر، الهه، و پرورش، حسین. (۱۳۹۹). ارزیابی ریسک‌های محیط‌زیستی فعالیت‌های گردشگری به روش تجزیه و تحلیل حالات شکست محیط‌زیستی و اثرات آن (EFMEA) به منظور مدیریت پایدار گردشگری (مورد مطالعه: جزیره هرمز). *مطالعات مدیریت گردشگری (مطالعات جهانگردی)*، ۱۵(۵۲)، ۳۴۵-۳۷۲. <https://doi.org/10.22054/tms.2020.39182.2078>
- نوربخش، یونس؛ کلانتری، عبدالحسین و فرهادی، احسان. (۱۳۹۸). گردشگری بازتابی از زیست جهان شهری مدرن. *مجله گردشگری شهری*، ۶(۴)، ۹۵-۱۱۰. <https://doi.org/10.22059/jut.2020.269120.563>
- ویسی، هادی. (۱۳۹۶). بررسی سیاست‌گذاری صنعت گردشگری در قوانین بالادستی جمهوری اسلامی ایران. *مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، ۷(۲۵)، ۹۳-۱۱۲.
- واعظی، رضا؛ چکین، میثم و اصلی پور، حسین. (۱۳۹۷). چالش‌های سیاست‌گذاری در حوزه گردشگری سلامت ایران مبتنی بر رویکرد تحلیل مضمون. *فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۳(۴۱)، ۱-۴۰. <https://doi.org/10.22054/tms.2018.19752.1548>
- هاشمی، سید یوسف. (۱۳۹۹). ارزیابی آسیب‌پذیری محیط‌زیستی کانون‌های گردشگری شهرستان لنگرود بر اساس مدل SWOT. *مدیریت مخاطرات محیطی*، ۷(۲)، ۱۵۱-۱۶۲. <https://doi.org/10.22059/jhsci.2020.306710.580>

References

- Adeola, O., Boso, N., & Evans, O. (2018). Drivers of international tourism demand in Africa. *Business Economics*, 53 (1), 25-36. <https://doi.org/10.1057/s11369-017-0051-3>
- Asadi, A., & zadvali khajeh, S. (2021). Provide a model for the development of health tourism with futures studies approach in Tabriz metropolis. *Geographical Planning of Space*, 11(41), 111-126. doi: 10.30488/gps.2021.236764.3270. [In Persian].
- Bastan, Z; Azimi Hashemi, M; Mirzaei, H; Asghari, H. (2016). A systematic review of the economic, social and environmental consequences of tourism in Iran. *Heritage and Tourism*, 2(5), 167-188 [In Persian].
- Croes, R., Ridderstaat, J., & Shapoval, V. (2020). Extending tourism competitiveness to human development. *Annals of Tourism Research*, 80(3), 55-79. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102825>
- Divsalar, A; Tavakli, M; Khademi, A. H. (2016). Planning the sustainable development of tourism in the coastal city of Noor with an emphasis on optimal urban management. *Iranian Natural Ecosystem Quarterly*, 7(4), 83-98. [In Persian].
- Dolnicar, S., & Ring, A. (2023). Tourism marketing research: Past, present and future. *Annals of Tourism Research*, 47(4), 31-47. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2014.03.008>
- Eskandari shahraki, Z., mohammadi yeghaneh, B., einalia, J., & charaghi, M. (2022). Exploring the effects of sustainable tourism on the food security of rural households Case study: tourist target villages of the township Ardal. *Geographical Planning of Space*, 12(1), 35-49. doi: 10.30488/gps.2020.209952.3142. [In Persian].
- Faraji Molaie, A; Nematpour, Mo; Ashriya, O. (2016). Systematic analysis of the positive and negative effects of Iran's tourism development with a future research approach, *Two quarterly journals of tourism social studies*, 5(9), 151-189. [In Persian].
- Ghorbanpour, M., Molavi, M., & Zali, N. (2019). Evaluating Environmental Aspects Affecting the Realization of Sustainable Tourism (Case Study: Zarjub River in Rasht). *Tourism Management Studies*, 14(47), 289-323. doi: 10.22054/tms.2019.10617. [In Persian].
- Hashemi, S. Y. (2020). Ecological vulnerability assessment of tourism centers in Langarud city based on SWOT model. *Environmental Management Hazards*, 7(2), 151-162. doi: 10.22059/jhsci.2020.306710.580. [In Persian].
- Herrera, M. R. G., Sasidharan, V., Hernández, J. A. Á., & Herrera, L. D. A. (2018). Quality and sustainability of tourism development in Copper Canyon, Mexico: Perceptions of community stakeholders and visitors. *Tourism Management Perspectives*, 27(3), 91-103. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2018.05.003>.
- Jin, C., Xu, J., & Huang, Z. (2019). Spatiotemporal analysis of regional tourism development: A semiparametric Geographically Weighted Regression model approach. *Habitat International*, 87(3), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.03.011>
- Kawashima, N. (2015). Cultural Policies in East Asia. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 21(3), 453-459. <https://doi.org/10.1007/s10823-006-9006-2>
- Liu, J., Yu, Y., Chen, P., Chen, B. Y., Chen, L., & Chen, R. (2023). Facilitating urban tourism governance with crowdsourced big data: A framework based on Shenzhen and Jiangmen, China. *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*, 124(12), 29-40. <https://doi.org/10.1016/j.jag.2023.103509>.
- Madani, J. (2021). Formulation of desired pattern regarding to environmental policy making in the context of green tourism. *Tourism Management Studies*, 16(56), 251-278. doi: 10.22054/tms.2021.63777.2621 [In Persian].
- Najdeska, Kterina, Rakicevik, Gabriela. (2012). Planning of sustainable tourism development. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 44(1), 210 – 220. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.022>
- Naser, E., & Parvaresh, H. (2020). Environmental Risk Assessment of Using EFMEA Method for Sustainable Tourism Management (Case Study: Hormoz Island). *Tourism Management Studies*, 15(52), 345-372. doi: 10.22054/tms.2020.39182.2078. [In Persian].
- Nourbakhsh, Y., Kalantari, A. H., & Farhadi, E. (2020). Tourism is a reflection of the modern urban living world. *Journals of urban tourism*, 6(4), 95-110. doi: 10.22059/jut.2020.269120.563. [In Persian].

- Pikkemaat, B., Peters, M., & Bichler, B. F. (2019). Innovation research in tourism: Research streams and actions for the future. In Press, Corrected Proof. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 10(4), 5-17. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2019.10.007>.
- Rius-Ulldemolins, J., & Díaz-Solano, P. (2023). Local political change, the neo-creative city paradigm and the mutations of Valencian cultural branding. *City, Culture and Society*, 34(23), 31-53. <https://doi.org/10.1016/j.ccs.2023.100535>
- Robinson, D., Newman, S. P., & Stead, S. M. (2019). Community perceptions link environmental decline to reduced support for tourism development in small island states: A case study in the Turks and Caicos Islands. *Marine Policy*, 45(3), 1-20. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2019.103671>
- Rogerson, C. M., & Rogerson, J. M. (2021). Urban tourism under apartheid: The Johannesburg chapter. *Urban tourism in the global south: South African perspectives*, 13(1), 149-172. https://doi.org/10.1007/978-3-030-71547-2_7
- Ryan, C. (2018). Future trends in tourism research – Looking back to look forward: The future of “Tourism Management Perspectives”. *Tourism Management Perspectives*, 25(1), 196–199. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.12.005>
- Saberi, A., Takkali Nia, J., & Razavian, M. T. (2019). Evaluation of Integrated Management Capacity for Tourism Development in Kashan. *Tourism Management Studies*, 14(45), 81-103. doi: 10.22054/tms.2019.39756.2089. [In Persian].
- Sahibi, Naghma; Pourramzan, I; Amar, T; QurIshi, M. B. (2021). Pathology of tourism development with emphasis on environmental effects in the rural areas of Langrood city. *Human Settlements Planning Studies (Geographical Perspective)*, 16(1), 29-42. [In Persian].
- Uyar, A., Karaman, A. S., & Kilic, M. (2021). Institutional drivers of sustainability reporting in the global tourism industry. *Tourism Economics*, 27(1), 105–128. <https://doi.org/10.1177/1354816619886250>
- Vaezi, R., Chekin, M., & Aslipour, H. (2018). Policy-Making Challenges in the Field of Health Tourism in Iran. *Tourism Management Studies*, 13(41), 1-40. doi: 10.22054/tms.2018.19752.1548. [In Persian].
- Veicy, H. (2018). The study of Tourism Industry in National Basic Laws of Islamic Republic of Iran. *Strategic Studies of public policy*, 7(25), 93-112. [In Persian].
- Wondirad, A. (2019). Retracing the past, comprehending the present and contemplating the future of cruise tourism through a meta-analysis of journal publications. *Marine Policy*, 108(3), 10-31. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2019.103618>
- Wright, D. W. M. (2019). Hunting humans: A future for tourism in 2200. *Futures*, 78(10), 34–46. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2016.03.021>
- Yuxi, Z., & Linsheng, Z. (2020). Identifying conflicts tendency between nature-based tourism development and ecological protection in China. *Ecological Indicators*, 109(1), 33-56. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2019.105791>